

**АДАПТАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ
АГРАРНИХ ВИРОБНИКІВ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ
В ІНТЕРЕСАХ СПОЖИВАЧІВ**

М.В. Зось-Кіор - к.е.н., доцент

Луганський національний аграрний університет

Анотація. В статті досліджено підходи щодо адаптації системи управління земельними ресурсами аграрних виробників до міжнародних стандартів в інтересах споживачів. Зосереджено увагу на диверсифікації підходів агровиробників щодо систем землеробства з метою задоволення відповідного споживчого попиту. Визначено основні фактори впливу надмірної концентрації аграрного капіталу (в т.ч. земельного) на інтереси споживачів продукції АПК. Зроблено висновок, що на даний момент основні заходи з реформування земельних відносин мають бути спрямовані на підвищення ефективності системи управління земельними ресурсами сільгосппризначення з урахуванням світового досвіду та її однієї з основних перешкод – монополізації аграрного ринку та ринку прав на землекористування.

Ключові слова: адаптація, система управління земельними ресурсами, аграрні виробники, міжнародні стандарти, інтереси, споживач.

Zos-Kior N.V. Adaptation of agricultural manufacturers' land resource management to the international standards in the interests of consumers

Annotation. The article studies approaches of adaptation of agricultural manufacturers' land resource management to the international standards in the interests of consumers. Attention is focused to diversification approaches of agricultural producers to land production systems in order to satisfy the corresponding demand. The main influence factors of excessive concentration of agricultural capital (including land) to the interests of consumers of agricultural products are determined. It is con-

cluded that at present moment the main activities for land reform should be aimed at improving the efficiency of land management for agricultural purposes considering the world experience and one of the main obstacles – monopolization of agricultural market and land use rights.

Key words: адаптація, система управління земельними ресурсами, аграрні виробники, міжнародні стандарти, інтереси, споживач.

Актуальність проблеми. Розглядаючи зовнішнє середовище, що впливає на систему управління земельними ресурсами (СУЗР) аграрних виробників, слід виділити 3 основні його суб'єкти:

- 1) споживачі;
- 2) інші аграрні виробники (конкуренти);
- 3) держава.

Кожен з них оказує певний прямий і опосередкований вплив на СУЗР конкретних аграрних виробників та їх груп і об'єднань. При цьому завжди є присутнім і зворотній вплив.

Будучи представниками різних груп інтересів (суспільних, місцевих громад, корпоративних та приватних), зазначені суб'єкти саме і створюють механізм СУЗР, який спрямований на досягнення економічного, соціального і екологічного видів ефектів.

Зважаючи на значні відмінності в якості ґрунтів, загальному ресурсному потенціалі аграрних виробників та їх місцерозташуванні, даний механізм може включати різні підходи для уникнення диспаритету в реалізації своїх інтересів їх представниками. Дана проблема актуалізує наукове дослідження адаптаційних механізмів СУЗР аграрних виробників з інтересами різних суб'єктів, зокрема – споживачів, з урахуванням міжнародних стандартів у практику господарювання.

Аналіз останніх наукових досліджень. Щодо реалізації своїх інтересів споживачами в контексті раціоналізації СУЗР сільгосппризначення, слід зазначити їх першочерговість через вплив на продовольчу безпеку. І ринкові закони,

і сама сутність існування державних утворень свідчать про необхідність задоволення потреб в першу чергу вітчизняних споживачів в найнеобхіднішому – продуктах харчування високої якості широкого асортименту за помірними цінами. На ринку вільної конкуренції і держава, і конкуренти цьому тільки сприятимуть. Але на практиці стикаємося з проблемою недосконалої конкуренції на аграрному ринку, на ринку прав на землекористування, що має ризик трансформації і на такий, що формується, ринок землі.

Даним аспектам присвятили свої праці багато вчених, серед яких слід зазначити Л.В. Бойко, М.І. Волошина, Н.В. Зіновчук, А.Г. Мартина, В.М. Нелепа, П.Т. Саблука, М.М. Федорова, О.В. Ходаківську та ін. [1-5, 7]. При цьому в контексті динамічного розвитку проблема адаптації СУЗР сільгосппризначення з інтересами споживачів (глобалізаційні й інтеграційні процеси, зміна нормативно-правової бази щодо земельних відносин, зміни у доходах і витратах домогосподарств, умов ведення агробізнесу тощо) лише актуалізується та потребує дослідження не тільки окремо на макро-, мезо- та мікрорівнях, а комплексно в 3 зазначених площинах.

Метою роботи є дослідження підходів щодо адаптації СУЗР аграрних виробників до міжнародних стандартів в інтересах споживачів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відповідальним елементом євроінтеграційних спрямувань України має стати розробка та впровадження стратегії адаптації законодавства щодо використання та охорони земельних ресурсів. В контексті європейського досвіду здійснення державної земельної політики деякі напрями земельної реформи в Україні не наближають, а навпаки – віддаляють нас від стандартів ЄС у сфері використання та охорони земель, а звідси – і якості харчування та безпеки життя її громадян.

Нинішня земельна політика зорієнтована на розбазарювання земель, а не їх захист, охорону, ефективне використання, підвищення родючості тощо. Економічної користі від того, що земельний фонд України складає 60,4 млн. га (в т.ч. 41,8 млн., або 69,2% – земель сільськогосподарського призначення, з яких 32,5 млн. га ріллі, або 53,8% загальної площі країни) – державний бюджет (тобто

мешканці держави) поки що не відчуває. І це при тому, що за площею сільськогосподарських угідь на одного жителя (0,85 га) Україна поступається лише Канаді, США та Росії. За раціональної структури землекористування та відповідного наукового та ресурсного забезпечення, наша держава здатна виробляти продуктів харчування високої якості на 140-150 млн. осіб без суттєвих змін у навантаженні на природне середовище. Міжнародні програми допомоги країнам, мешканці яких бідують від голоду (більше 1 млрд. чол.), вичерпання світових можливостей збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок екстенсивних факторів, що відповідно позначається на рості світових цін на продовольство, за вирішення принципів питань щодо власності на землю в Україні спровокують стрімкий ріст аграрного виробництва. Це породжує суттєві питання щодо його прогресивних і водночас безпечних технологій.

Питання ускладнюється тим, що з кожним роком зменшується в ґрунті та сільськогосподарській продукції відповідно вміст мікроелементів, амінокислот і т. п. Причини цього у тому шляху розвитку сільського господарства, яким йшли і йдуть країни ЄС, Північної Америки, а в останні десятиріччями - й багато країн, що розвиваються. Цей шлях - нарощування врожайності культур і продуктивності тварин за рахунок збільшення внесення мінеральних добрив, застосування пестицидів, досягнень селекції, вдосконалення годівлі худоби та птиці й т.п. [3, с. 20-21]. Він забезпечує значний ріст виробництва продукції рослинництва і тваринництва. При цьому продукцію одержують дедалі нижчої якості, бо ріст урожайності забезпечується, насамперед, внесенням у ґрунт високих норм мінеральних добрив. Але рослини з урожаєм виносять з ґрунту не тільки NPK але й десятки мікроелементів, амінокислот тощо, які фермери практично не компенсують. Їх у ґрунті та в сільськогосподарській продукції з кожним роком стає все менше і менше.

Є й інший шлях розвитку сільського господарства - виробництво високоякісної, екологічно чистої продукції за рахунок освоєння органічного сільського господарства. Слід зазначити, що з кожним роком у розвинутих країнах світу

зростає виробництво і споживання біопродукції. Зокрема, у Франції таку продукцію вирощують на 2% площі сільськогосподарських угідь. У першу чергу вона іде на харчування дітей. За рішенням мерій в усіх школах введено обов'язкове харчування дітей екологічно чистою продукцією 2-3 дні, а в окремих - і всі дні тижня. У Данії близько 10% молочних ферм екологічно чисті. На цих фермах корови повинні одержувати органічний корм, мати достатньо простору для руху й у літній період утримуватися на пасовищах. Корови на екологічно чистих фермах дають приблизно на 1500 л молока менше, ніж на звичайних фермах, через більш вищу питому вагу грубого корму, що вимагає закон [3, с. 21].

Про ефективність виробництва екологічно чистої продукції переконливо свідчать і порівняння цін на звичайні та екологічно чисті продукти харчування в магазинах Франції (табл. 1). Різниця становить майже два рази. Звичайно, собівартість цієї продукції за рахунок нижчої врожайності культур і продуктивності худоби дещо вища, але темпи її росту значно нижчі за ріст цін.

Таблиця 1

Ціни на продукцію різної якості у магазинах Франції, січень 2009 р., євро*

Продукція	Супермаркети			Магазин біопро-дуктів	Ціни біопро-дуктів, % до найнижчих цін
	торгівля через дистриб'юторів	великі	біопродукти		
	звичайна продукція				
1. Олія рослинна оливкова чиста, екстра 0,75 л	3,70	5,68	5,83	7,47	202
2. Йогурти натуральні вагою по 125 г	0,65	0,86	1,31	1,60	246
3. Шість яєць великого розміру	1,19	2,02	2,20	2,27	191
4. Сир «Емменталь» 100 г (45% жирності)	0,90	1,10	1,35	1,82	202
5. Сир «Камамбер» 250 г 45% жирності	1,80	2,03	2,03	2,95	164
6. Два стейки свинячі порізані прохолодні, 200 г (вміст жиру 5%)	2,17	2,17	3,00	3,95	182
7. Сік (джус) помаранчевий, 1 л (100%)	1,75	2,35	2,27	3,28	187
Усього	12,16	16,21	17,99	23,34	192

%	100,0	133	148	192	X
---	-------	-----	-----	-----	---

*[3, с. 21]

Провідні вчені України вважають, що їй треба йти обома шляхами [3, 7]. Перший забезпечуватиме експорт продукції традиційної якості у безмежний ринок країн, що розвиваються, а другий - у високорозвинуті країни світу і для заможних верств населення. Причому на перших порах перевага буде за першим шляхом, а з накопиченням досвіду органічного сільського господарства - за другим. Формування системи органічного сільського господарства повинно стати для України пріоритетним у середньостроковій перспективі. Про це переконливо свідчить досвід розвинутих країн світу, де сектор екологічних товарів і послуг стає інвестиційно привабливішим, динамічнішим та прибутковішим сегментом внутрішнього ринку й високорозвиненого сегменту зовнішньої торгівлі [3, с. 22].

Хоча виробництво органічної продукції у світі стало об'єктивною реальністю, в агропромисловому комплексі України воно розвивається стихійно та без належної державної підтримки. Його значення істотно зросло зі вступом України до СОТ з огляду на необхідність забезпечення конкурентоспроможності продукції агропромислового виробництва на світовому ринку. Цей напрям виробництва як явище є не лише реакцією виробників на дедалі зростаючу потребу споживачів у безпечній продукції харчування, що передбачає пошук компромісів між її кількістю і якістю. Виробництво органічної продукції зорієнтовано на дотримання міжнародних вимог щодо управління станом навколишнього природного середовища, спрямованих на природоохоронне збалансування економічних та екологічних пріоритетів на всіх етапах послідовної зміни стану продукції— від сировини до утилізації продукції. Відповідно до міжнародних зобов'язань України щодо природокористування, цей напрям в агропромисловому виробництві потребує державної підтримки та відповідного наукового забезпечення, тобто наукових засад управління виробництвом органічної продукції.

В Україні є кілька груп суб'єктів господарювання, які виробляють органічну продукцію: фермерські господарства, розташовані на придатних для ви-

рощування органічної продукції землях; великі за розмірами та проінспектовані за міжнародними вимогами сільськогосподарські підприємства; господарства Асоціації «БЮЛан Україна», що виробляють органічну продукцію [1]. Але дана продукція в Україні поки що не знайшла системної популяризації і майже 100% торговельних мереж пропонують покупцю декілька її видів в 4 і більше разів дорожче відповідних аналогів. При цьому на продовольчих ринках більшу частину продукції з ОСГ теж можна віднести до органічної. Останнім часом не тільки переробні підприємства, а й окремі особисті підсобні та фермерські господарства облаштовують стаціонарні торговельні точки під власну продукцію (частково беруть на реалізацію за принципом обслуговуючого кооперативу), активно позиціонуючи її як органічну («здорову», «корисну», «домашню», «живу»).

У вирішенні питання задоволення споживачів продукцією високої якості необхідно використати одну із переваг України в процесі інтеграції - так званий ефект затриманого розвитку: не слід повторювати весь шлях проб і помилок інших країн. І наші недоліки (низька врожайність, пов'язаний з цим низький винос з урожаєм поживних речовин із ґрунту) можуть і повинні стати нашими перевагами [3, с. 22]. Практично у всіх областях України є досить великі площі орних земель (і пасовищ та луків), на яких можна одержувати екологічно чисті продукти харчування, конкурентоспроможні на світовому ринку [5].

При цьому головною конкурентною перевагою сільськогосподарської продукції України у перспективі буде не тільки її екологічність, а й повноцінність вмісту в ній 90 елементів харчування, потрібних для здоров'я людини. Для цього терміново потрібно провести серйозні науково-експериментальні дослідження, які мають включати такі послідовні етапи щодо порівняльної оцінки вмісту мікроелементів, вітамінів, амінокислот і жирних кислот у типових ґрунтах України, інших основних експортерах продовольства; їхній рослинницькій та тваринницькій продукції [3, с. 22].

Наведені вище дані свідчать про помилковість визначення ефективності використання сільськогосподарських угідь, як і всього виробництва, тільки на

основі показників економічної ефективності, нехтуючи показниками екологічної та соціальної ефективності. Яскравим підтвердженням сказаного є порівняння результатів господарювання трьох агропідприємств – агрохолдинг Група компаній «Агро-Агротон», СТОВ АФ «Должанська» Свердловського району і СТОВ ім. Енгельса Новопсковського району Луганської області (табл. 2). господарства обрано за принципом різної питомої ваги продукції тваринництва у структурі товарної продукції. Так, основною галуззю Групи компаній «Агро-Агротон» є рослинництво та переробка сільгосппродукції, допоміжне – товарне птахівництво; СТОВ АФ «Должанська» - рослинництво (2/3 вартості товарної продукції) і тваринництво (1/3); СТОВ ім. Енгельса – тваринництво (2/3) і рослинництво (1/3).

При цьому Група компаній «Агро-Агротон» має низький рівень рентабельності сільського господарства не в останню чергу через реалізацію своєї продукції за трансфертними цінами вертикально інтегрованим підприємствам.

Таблиця 2

Результати сільськогосподарської діяльності трьох агропідприємств, 2011 р.

Показник	ГК «Агро-Агротон»	СТОВ АФ «Должанська»	СТОВ ім. Енгельса
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	118,229	5,985	5,301
Площа ріллі, тис. га			
Середньорічна чисельність працівників зайнятих у сільському господарстві, чол.	1910	113	374
у т.ч. з розрахунку на 1000 га сільгоспугідь	16,2	18,9	70,6
Обсяг продажу сільськогосподарської продукції, млн. грн.	223,9	26,9	36,4
у т.ч. продукція рослинництва	186,7	20,6	12,8
з них: зернові	64,0	7,1	8,8
соняшник	115,5	9,6	4,0
продукція тваринництва	37,2	6,3	23,6
Ціна 1 ц зерна, грн.	109,94	153,35	85,49
Ціна 1 ц соняшника, грн.	352,37	311,48	305,39
Обсяг продажу сільгосппродукції з розрахунку на 1 га угідь, тис. грн.	1,89	4,49	6,87
Операційний прибуток від реалізації сільгосппродукції, млн. грн.	16,0	5,4	-1,0
у т.ч. з розрахунку на 1 га сільгоспугідь, грн.	135	901,2	-192,7
Рівень рентабельності сільськогосподарсь-	7,7	25,1	-2,7

кої діяльності, %			
-------------------	--	--	--

Використання землі агрохолдингом Група компаній «Агро-Агротон» (порушення сівозмін, майже повна відсутність органічних добрив – тваринництво представлено птахівництвом, до цього – було ліквідовано галузь свинарства, до того - було ліквідовано галузь скотарства) призвело до зменшення вмісту в орному шарі гумусу, водночас в СТОВ АФ «Должанська» і СТОВ ім. Енгельса цей показник зріс. Аналогічна картина спостерігається і з вмістом в орному шарі мікроелементів.

Надмірна концентрація аграрного капіталу та формування надвеликих земельних банків породжують цілий ряд негативних аспектів, не в останню чергу пов'язаних з інтересами споживачів продукції АПК (табл. 3).

Таблиця 3

Вплив надмірної концентрації аграрного капіталу (в т.ч. земельного) на інтереси споживачів продукції АПК

Вид інтересів	Вимоги споживача	Пропозиції виробника
Якість продукції	Високий рівень, що заснований на: - біологічному землеробстві; - біологічному тваринництві; - використанню натуральних інгредієнтів при переробці продукції; - дотримання норм системи управління якістю продукції при її виробництві, переробці, транспортуванні, зберіганні та реалізації (НАССР)	Стандартний рівень, що заснований на: - інтенсивному землеробстві; - інтенсивному тваринництві; - використанню штучних інгредієнтів для подовження терміну реалізації продукції та покращення її смакових характеристик; - формальне дотримання НАССР (для внутрішнього ринку з серйозними порушеннями)
Ціна продукції	Невисокий середній рівень, широкий діапазон цін на фасовану та нефасовану продукцію; стабільність цін за часом та регіонами країни	Рівень світового ринку, уніфіковані формати фасування; повна залежність від кон'юнктури світового ринку
Асортимент продукції	Широкий	Широкий з певною уніфікацією до міжнародних вимог
Обсяг продукції	Достатній для споживання без формування великих сезонних обсягів запасів у споживачів	Максимальний При певній кон'юнктурі світового ринку – перехід на товари-замінники, імпорتنі товари, перехід у інший ціновий сегмент. Швидке реагування на зміни у де-

		термінантах попиту на споживчому ринку
--	--	--

Як бачимо з табл. 3, вимоги національного споживача дещо не збігаються з пропозицією національних виробників, що породжує незадоволеність інтересів перших та їх «споживчу експлуатацію» другими, формуючи модель олігополістичної конкуренції на продовольчому ринку з відповідним потуранням економічних законів (пропозиція зручних для монополістів товарів формує потрібний попит). Слід зазначити, що відповідно до Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року необхідно довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 відсотків; впровадити у практику базові агроекологічні вимоги і стандарти відповідно до регламентів ЄС; довести обсяг споживання населенням у 2015 році основних продуктів харчування до раціональних норм.

При цьому розвиток рослинництва здійснюється шляхом: підтримки великотоварного виробництва рослинницької продукції через стимулювання створення партнерських об'єднань власників земельних часток (паїв) та стимулювання ведення органічного сільського господарства [6]. На наш погляд, дані плани більше популістські, ніж конструктивні, оскільки до 2015 р. залишилось 3 роки, за які в 2 рази наростити поголів'я корів, витримати тривалі науково обґрунтовані технологічні заходи переходу на органічне землеробство, збільшити в кілька разів площу під багаторічними насадженнями та інтенсифікувати садівництво, виноградарство та ягідівництво просто неможливо.

Висновки. Враховуючи зазначене, стратегія державної земельної політики України має врахувати продовольчу кон'юнктуру світового ринку з його істотним зростанням попиту на сільськогосподарську продукцію та підвищеним зростанням цін на неї, а також наявність у структурі сільськогосподарського земельного фонду України значної частки земель з потенційно найродючішими чорноземними ґрунтами, які через певні причини не зазнали такої системної деградації із втратою цінних якостей засобу виробництва, як це сталося в західних країнах з розвинутим сільським господарством. На даний момент основні заходи з реформування земельних відносин не спрямовані на підвищення ефектив-

ності СУЗР. Одна з основних перешкод – монополізація аграрного ринку та ринку прав на землекористування. Самовиключення держави з сегменту реалізації економічної функції (окрім контрольної), зокрема в сфері земельних відносин, провокує нехтування інтересів національних споживачів і породжує загрозу монополізації на такому, що формується, ринку землі. Недопущення цього явища – одна з основних задач сучасного етапу солідарності науковців, політиків та практиків АПК України.

Список використаних джерел:

1. Волошин М.І. Елементи соціально-економічної моделі виробника органічної продукції / Волошин М.І., Корніцька О.І. // Агроекологічний журнал. - №1. – 2009. – С. 16-19.
2. Мартин А. Земельна політика України : стратегія адаптації до вимог Європейського Союзу / Мартин А., Погурельський С. // Землевпорядний вісник. – 2006. – № 1. – С. 50-52.
3. Нелеп В.М. Земля України і здоров'я нації / Нелеп В.М., Бойко Л.В. // Економіка АПК. – 2011. - №1. - С. 20–27.
4. Органічне сільське господарство та його розвиток в умовах кооперації / [Н. В. Зіновчук, В. В. Зіновчук, О. В. Скидан та ін.]; за ред. Н. В. Зіновчук. – Житомир : «Рута», 2011. – 160 с.
5. Шичула М.К. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві / Шичула М.К. – К. : Оранта, 1998. – 690 с.
6. Україна. Постанова Кабінету Міністрів. «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. № 1158 — [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
7. Федоров М.М. Розвиток органічного виробництва / Федоров М.М., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г. ; за ред. М.М. Федорова, О.В. Ходаківської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 146 с.